

ПРІАПІЧНА ПОЕЗІЯ – УНІКАЛЬНА ПАМ'ЯТКА ЛАТИНСЬКОЇ РОЗПУСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ніколаєнко Оксана Іванівна,

асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню пріапічних епіграм, створених в середині I ст. н. е. невідомим автором. У дослідженні доведено, що "Пріапова книга" належить одному Автору. Встановлено, що пріапічні епіграми написані трьома віршованими розмірами. У статті описані особливості лексики, тематики та художньої майстерності Автора.

Ключові слова: епіграма, пріапічна поезія, Пріап, пріапей, метрична структура, іронія, каламбур, гендікасилаб (одинадцятискладовик), елегійний дистих, дактилічний гекзаметр, пентаметр, холіямб (скадзон), порнографічні джерела.

Актуальність вибраної теми визначається великою життєздатністю жанру епіграм, який популярний у всіх європейських літературах, зокрема і в римській. Сьогодні є актуальним вивчення так званих малих форм (анекдоту, елегії, загадки тощо). Проте із поля зору лінгвістів випав такий тип тексту як епіграма. Вивчення латинської епіграми є актуальним і своєчасним, оскільки дозволяє більш повно уявити історію всієї епіграми, дозволяє прослідкувати її роль і долю в античності, на кінець вона допомагає висвітлити деякі складні та маловивчені питання теорії та історії римської літератури.

Об'єктом дослідження є латинськомовні епіграми, присвячені богу Пріапу (пріапей).

Предмет дослідження: 1) специфіка образу бога Пріапа та його поширення по всій території Італії; 2) проблема авторства пріапічних епіграм; 3) метричні особливості пріапічних епіграм; 4) особливості мови та стилю написання пріапей.

Основна **мета** дослідження полягає в аналізі пріапічних епіграм. Для цього попередньо вирішуються такі **завдання**: 1) визначити специфіку образу бога Пріапа та його поширення по всій території Італії; 2) вивчити проблему авторства пріапічних епіграм; 3) провести огляд метричних особливостей пріапей; 4) встановити особливості мови та стилю написання пріапей.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно є першим із робіт, присвячених вивченню пріапічних епіграм, створених в середині I ст. н. е. невідомим Автором.

Пріап (*грец.* Πρωτοσ, *лат.* Priapus) – це ітіфалічне божество в античній міфології, яке відповідало за родючість та продуктивні сили природи і цим завоювало всенародну любов та особливу пошану.

Божок Пріап був покровителем мореплавців і рибаків на малоазійському узбережжі проливу Геллеспонт, а також хранителем приморських міст Лампаса і Пріапи. Його шанували в образі осла чи дерев'яного сучка (про що свідчать міфи про Пріапа і осла у Овідія [Овидий 1973, 311-314] та інших авторів). Після завойовницьких походів Олександра Македонського в IV ст. до н. е. культ Пріапа широко поширюється по всьому Східному Середземномор'ю і поступово витісняє культи божеств зі схожими функціями – Орфани, Конисала, Тіхона та інших [Страбон 1964, 587].

Виникає міф про походження Пріапа від Діоніса і Адоніса (за іншою версією – від Зевса чи Гермеса). Матір'ю Пріапа була або одна з німф [Феокрит 1958, 10], або Афродіта [Афинеї 2003, 529]. За однією версією, Афродіта, вагітна Пріапом від Діоніса, зійшлась з Адонісом; ворожба ревнивої Гери зробила дитину потворою (потворність полягала в наявності у Пріапа двох фалосів, що пояснюється подвійним батьківством – Діоніса та Адоніса). За іншою версією, Пріап – син Афродіти і Зевса, який через наслану Герою потворність був залишений в горах і підібраний пастухами чи німфами, сіленом і сатиром.

Пріап непомітно стає впливовим богом нездоланної похоті, який втілює активне чоловіче начало. Найбільш поширеним зображенням Пріапа є старичок з фалоподібною головою, а також дерев'яні статуї (СР, X, 4) з серпом (СР, XXX, 1) і непомірних розмірів фалосом, пофарбованим в червоний колір (СР, XXVI, 9; СР, XXXVI, 10). Такі зображення почали ставити в кожному саду, на городі, у лісах, садах, виноградниках, на пасіках, пристанях і в публічних домах по всій Греції, Італії, Германії, Галії, в Далмації, Фракії, Африці та Іспанії. Атрибути Пріапа: ріг багатства, тирс, факел, маска, кошіль, садовий інвентар та музичні інструменти (головним чином подвійна флейта). Окрім квіткових вінків та гірлянд, овочів, фруктів, меду, бобів і вина, Пріапу приносили в жертву кров бичків, козлів, ягнят, поросят, голубів та риб, скроплюючи нею зображення Пріапа. Свята на честь Пріапа в березні та червні супроводжувалися сексуальним шаленством і веселощами.

Необхідно пам'ятати, що незважаючи на вражаючі габарити фалоса, бог був цілком неспроможний як чоловік. Такою виявилася сила древнього прокляття, накладеного на нього богинею землі ще в материнській утробі. В буквальному значенні слова величезний потенціал – і неможливість його реалізувати. Звідси і трагічне протиріччя. Невідповідність дійсного і бажаного. Пріап – значно складніша фігура, ніж прийнято вважати. За маскою потвори ховається тонка натура, яка здатна духовно любити [Priapeia 1890, 12].

В римську епоху культ Пріапа досягає найвищого розквіту і в III ст. до н. е. його образ вперше потрапляє в поле зору поезії. Свої вірші йому присвячують ідилік Феокрит та епіграматист Леонід із Тарента, а олександрійський поет Еуфроній створює цілу книгу – "Пріапеї". Тому таким римським божествам родючості, як Сільван, Мугун Тітін та інші, довелося поступитись місцем Пріапу. Він став богом, який поєднує в собі "корисне з приємним": по-перше, виконує функцію "городнього опудала", по-друге, відповідає за врожай плодів, по-третє, втілює чоловічу силу.

До образу розбещеного бога зверталися майже всі визначні латинські поети. Єдиною латинською книгою, яка цілком присвячена одному богу, який став покровителем проституток, танцівниць, євнухів, є "Пріапова книга" (Carmina Priapea). Вірші, які входять до неї, умовно можна поділити на три групи: перша – вірші, написані від імені Пріапа (суб'єкт); друга – присвячення Пріапу (об'єкт); третя – вірші, які так чи інакше пов'язані з культом Пріапа (фон) [Амелин 2003, 6].

Численні паралельні місця, переключки, єдина метрична структура, послідовність віршів та велика кількість прямих і прихованих цитат із творів одних і тих же поетів (Гомера, Катула і Овідія) вказують на те, що "Пріапова книга" належить одному Автору, ім'я якого нам невідоме. Щодо часових рамок створення книги, то Автор творив

через одне поетичне покоління після Публія Овідія Назона (43 р. до н. е. – 19 р. н. е.), який був знайомий з його творами, і за одне поетичне покоління до Марка Валерія Марціала (40 – 104 рр.). Тому, що серед епіграм першої книги Марціала зустрічаються місця, які вказують, що він був знайомий з "Пріаповою книгою". Отже, судячи з усього, Автор родився на початку I ст. н. е., а сама книга написана ним в 40-ві – 50-ті роки, за правління Клавдія чи Нерона, за часів Сенеки Молодшого і Петронія Арбітра. Отже, "Пріапова книга" не є збіркою фольклорних написів чи тематичним зведенням віршів декількох поетів, вона повністю належить одному авторові.

Всі вірші міцно пов'язані між собою лексично чи граматично, образно чи контекстуально, тому вичленити окремих вірш неможливо. Все це вказує на єдність "Пріапової книги", яка за своєю структурою нагадує книги Марціала. Безсумнівні літературні переваги оригіналу виказують великого поета, – не випадково "Пріапову книгу" довгий час приписували Вергілію [Амелин 2003, 8], завдяки чому, власне, вона і збереглася до наших днів.

У римлян жанр спочатку зберігає характер напису: Пріапей виникають як графіті, нашкрябані на стінах храмів Пріапа:

... *ergo quidquid id est, quod otiosus
templi parietibus tui notavi*... (CP, II, 9-10).

Проте в той час же може бути і навпаки: вірші із збірника переносяться на камінь (CP, XIV). Важливий крок вперед – літературний характер збірки. Численні паралелі з Катуюлом, Овідієм і Марціалом. Автор Пріапей може дозволити собі змагатися з цими досить дотепними поетами.

Неабияке мистецтво *variatio* дає можливість знаходити все нові грані в обмеженому колі тем. В порівнянні Пріапа з іншими богами згадуються то місцевості, які знаходяться під його особливим покровительством (CP, LXXV), то зброя:

*Fulgina sub Iove sunt; Neptuni fuscina telum;
ense potens Mars est; hasta, Minerva, tua est;
sutilibus Liber committit proelia thyrasis;
fertur Apollinea missa sagitta manu;
Herculis armata est invicti dextera clava:
at me terribilem mentula tenta facit* (CP, XX),

то тілесні ознаки (CP, XXXVI). Міф слугує фоном (CP, XVI; CP, LXVIII). Зустрічаються і двозначні ігри з літерами (CP, VII; CP, LIV), і загадка про серп [Buchheit 1962, 82-87]:

*Penelopes primam Didonis prima sequatur
et primam Cadmi syllaba prima Remi,
quodque fit ex illis, mihi tu deprensus in horto,
fur, dabis: hac poena culpa luenda tua est* (CP, LXVII),

і чужі грецькі слова наївно інтерпретуються за звучанням для римського вуха (CP, LXVIII). Каламбури та ігри слів надають ключі до непрямих натяків інших поетів. "Пріапова книга" є цінним антропологічним документом, тому що вказує на одну з головних відмінностей між античним і сучасним світом: для римлян фалічний культ і гумор були природними і необхідними.

Кожна епіграма майстерно вибудована як ціле; контраст між "очікуванням" та "здійсненням" використовується віртуозно. Наприклад, більш довгій і незрозумілій першій частині присвоюється риторичний принцип "темноти" (*obscure* CP, III, 1), а короткій і другій – протилежний принцип "ясності" (*Latine* CP, III, 9) і простоти. Така термінологічна точність підкреслює інтелектуалізм вірша.

Сам предмет обумовлює вульгарну лексику, проте епіграми стилістично ретельно оброблені. Цей контраст нагадує мистецтво сатирика Персія, проте автор Пріареа прагне не суворого, а плавного стилю [Альбрехт 2004, 1152]. Синоніми і численні описи свідчать про мовну фантазію (CP, XI, 3; CP, XXXI, 3; CP, LXXVI, 3). Як і в кращих авторів, чуйність до звучання слів дуже розвинена. Блискуча гра з омонімами (CP, XV, 7). Цілком осмислені найтонші звукові і ритмічні нюанси (Напр.: у вірші XI спондей створює враження величності та напруги).

Пріапові епіграми в латинській літературі багатші за мотивами і дотепніші у формулюваннях, ніж грецькі. Тематичне коло теж ширше, але порівняно невелике: незчисленні згадки тілесних ознак Пріапа, покарань злодіїв, дарів, які підносяться богу.

Збереглося 80 пріапей. Всі вони написані трьома віршованими розмірами, а зокрема: гендекасилаб ("одинадцятискладовик"), чи далекій [CP: II, IV, VI, VIII, X, XII, XIV-XV, XVII, XIX, XXI, XXV-XXVI, XXVIII-XXIX, XXXII, XXXIV-XXXV, XXXVII, XXXIX, XLI, XLIV-XLVI, XLVIII, L, LII, LVI-LVII, LIX, LXI, LXIV, LXVI, LXIX-LXX, LXXV-LXXVII], що складає 47,5 % (38 віршів) від усіх віршів "Пріапової книги"; елегійний дистих, перший вірш якого – дактилічний гекзаметр, другий – пентаметр [CP: I, III, V, VII, IX, XI, XIII, XVI, XVIII, XX-XXII, XXIV, XXVII, XXX, XXXIII, XXXVIII, XL, XLII-XLIII, XLIX, LIII-LV, LX, LXII, LXV, LXVII-LXVIII, LXXI-LXXIV, LXXX], складає – 42,5% (34 вірші); холіямб, чи скадзон [CP: XXXI, XXXVI, XLVII, LI, LVIII, LXIII, LXXVIII-LXXIX] – 10 % (8 віршів). Цікаво, що саме ці розміри переважають в книгах епіграм Марка Валерія Марціала, хоча і в іншому кількісному співвідношенні.

Віршовані розміри і теми змінюються планомірно, з різною частотою. У більшій мірі одинадцятискладовики чередуються з дистихами. Інколи два чи три вірша одного розміру ідуть один за одним [Альбрехт 2004, 1151]. Якщо за змістом дві епіграми близькі, то розмір може бути різний (CP, XXIV; CP, XXX; CP, LI).

"Пріапова книга" відноситься до числа тих творів, які базуються на справжньому міфі, і яка покликана повідомити певну суттєву інформацію про побут та буття народу, який давно зник [Амелін 2003, 8]. Ні еротичною, ні порнографічною цю книгу вважати не можна, тому що в ній більше сміхових, хуліганських, розпусних елементів. Хоча є натяки на порнографічні джерела у епіграмах IV та LXIII: Елефантіда (грецька гетера і поетеса (II ст. до н. е.), автор віршованого і, мабуть, ілюстрованого трактату "*Varia concubitis genera*" ("Різні способи злягання"), який не зберігся); Філеніда (знаменита гетера, автор ілюстрованого трактату з техніки статевих злягань). Щодо лексики, то в оригінальному тексті вона досить груба, але матірною її вважати не можна. У світі давніх греків та римлян все відверте вважалося соромним та ганебним, але не викликало такого повного відторгнення, як у сучасному.

Статья посвящена исследованию приапических эпиграмм, созданных в середине I в. н. э. неизвестным Автором. В исследовании доказано, что "Приапова книга" принадлежит одному Автору. Установлено, что, приапические эпиграммы написаны тремя стихотворными размерами. В статье описаны особенности лексики, тематики и художественного мастерства Автора.

Ключевые слова: эпиграмма, приапическая поэзия, Приап, приапеи, метрическая структура, ирония, каламбур, гендекасиллаб (одиннадцатисложник), элегический дистих, дактилический гекзаметр, пентаметр, холиямб (скадзон), порнографические источники.

The article is devoted to investigation of priapic epigrams created in the 1-st century B. C. by unknown Author. Research demonstrated that "Book of Priapus" belongs to one Author. It has been outlined that priapic epigrams are written by the help of three metric structures. In the article features of lexicon, themes and artistic skills of the Author are described.

Key words: epigram, priapic poetry, Priapus, Priapeia, metric structure, irony, word-play, hendecasyllabic, elegiac distich, dactylic hexameter, pentameter, choliamb (scazon), pornographic sources.

Література:

1. Альбрехт Михаэль фон. История римской литературы / Пер. А.И. Любжина. – М.: "Греко-латинский кабинет" Ю.А. Шичалина, 2004. – Т.2. – С. 692–1398.
2. Амелин Максим. Преображение Приапа // Приапова книга (Carmina Priapea). – М.; СПб.: Летний сад, 2003. – С. 5–9.
3. Афиней. Пир мудрецов: В 15 книгах / Перевод Н.Т. Голинкевича; под ред. М.Л. Гаспарова. – М.: Наука, 2003. – 655 с.
4. Овидий Публий Назон. Элегии и малые поэмы / Пер. с латин. Сост. и предисл. М. Гаспарова. Коммент. и ред. переводов М. Гаспаров и С. Ошерова. – М.: "Худ. лит.", 1973. – 528 с.
5. Приапова книга (Carmina Priapea) / Пер. с лат., комм. М. Амелина. – М.; СПб.: Летний сад, 2003. – 122 с.
6. Страбон. География. В 17 книгах / Пер., статья и коммент. Г.А. Стратановского. Под общ. ред. проф. С.Л. Утченко. Ред. перев. проф. О.О. Крюгер. – Л.: "Наука", 1964 г. – 944 с.
7. Феокрит. Идиллии и эпиграммы / Пер. и коммент. М.Е. Грабар-Пассек. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – 326 с.
8. Buchheit V. Studien zum Corpus Priapeorum. – München, 1962.
9. Priapeia sive diversorum poetarum in Priapum lusus or sportive epigrams on Priapus / by divers poets in English verse and prose, translation by Leonard C. Smithers and Sir Richard Burton. – Cosmopoli, 1890. – 171 p.